

табельним мечем” [2, 284]. Такою була смерть людини, яка намагалася “продовжити” істинність учення Ієшуа в його посмертних явленнях та чудесах.

Висновок. Неосяжність та незбагненість образу Христа, численність лакун та лаконічність євангельських текстів і надалі викликають зацікавлення письменників, бажання зрозуміти та витлумачити ті події. І без сумніву, має рацію Е. Ренан, сказавши, що “Ісус – найвища з колон, яка вказує людині, звідки вона прийшла і куди повинна прагнути” [5, 282].

Трансформаційна поліфонія в романі К. Єськова стверджує потребу розробки найбільш продуктивних шляхів переосмислення євангельського сюжетно-образного матеріалу сучасною літературою. Літературні варіанти новозаповітних традиційних структур відображають актуальні проблеми сьогодення через призму спадщини минулого, дають змогу отримати відповіді на питання, які впродовж століть цікавлять людство.

Література

1. Борхес Х. Л. Три версії предательства Иуды // Борхес Х. Л. Проза разных лет : сборник. – М. : Радуга, 1984. – С. 116–120.
2. Єськов К. Євангеліє от Афранія : роман / К. Єськов. – М. : ООО “Изд-во АСТ”, 2001. – 288 с.
3. Нямцу А. Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе. Ч. 1 / А. Е. Нямцу. – Черновцы : Рута, 1999. – 328 с.
4. Нямцу А. Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) / А. Е. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.
5. Ренан Э. Ж. Жизнь Иисуса / Э. Ж. Ренан. – М. : Политиздат, 1991. – 398 с.

УДК 821(6-7/8).09

Марія Шимчишин

ДВОГОЛОССЯ АФРО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ. КОНЦЕПЦІЯ ГЕНРІ ЛУЇСА ГЕЙТСА-МОЛОДШОГО

У статті розглядається теоретична концепція Генрі Луїса Гейтса-молодшого щодо природи афро-американської літературної традиції. Відомий літературний теоретик та критик наполягає на тому, що література чорношкірих повинна оцінюватися не лише за європейськими чи ширше західними стандартами, а

найперше за естетичними критеріями рідної для них культури. У своїй знаковій праці “Дразлива мавпа” (1989) Г. Л. Гейтс, опираючися на усну народну традицію афроамериканців, сформулював основні засади їхньої культурної естетики та взаємозв’язок усної народної традиції й літератури афроамериканців.

Ключові слова: афро-американська літературна традиція, усна народна традиція чорношкірих, західний літературний канон, Повторення-з-відмінністю, ревізія.

Шимчишин Марія. Двуголосие афро-американской литературной традиции. Концепция Генри Луиса Гейтса-младшего. В статье рассматривается теоретическая концепция Генри Луиса Гейтса-младшего. Известный литературный критик и теоретик литературы настаивает на том, что литература чернокожих должна оцениваться не только в соответствии с европейскими или шире западными критериями, но прежде всего нужно принимать во внимание эстетические стандарты родной, негритянской культуры. В своем исследовании “Дразнящая Обезьяна” (1989) Г. Л. Гейтс, опираясь на устную народную традицию афроамериканцев, сформулировал основные принципы их культурной эстетики, а также взаимосвязь устной народной традиции и литературы афроамериканцев.

Ключевые слова: афро-американская литературная традиция, устная народная традиция чернокожих, западный канон, Повторение-с-изменением, пересмотрение.

Shymchyshyn Mariya. The Double Nature of the African-American Literary Tradition. A Theory of the Tradition by Henry Louis Gates, Jr. The article deals with the theoretical conception of Henry Louis Gates, Jr., who has been an outspoken critic of the Eurocentric literary canon. He has insisted that black literature must be evaluated by the aesthetic criteria of its culture of origin, not criteria imported from Western or European cultural traditions. In his major scholarly work, “The Signifying Monkey” (1989), H. L. Gates expressed what might constitute a black cultural aesthetic. The work rooted African-American literary criticism in the African-American vernacular tradition.

Key words: African-American literary tradition, Black English vernacular, the Western canon, repetition-with-difference, revision.

Постановка наукової проблеми дослідження та її значення. Із середини ХХ ст. в афро-американській літературній теорії та критиці активізувалися спроби виокремити, позначити та сформулювати іманентні риси афро-американського художнього дискурсу, зокрема в дослідженнях Г. Л. Гейтса-молодшого, Г. Бейкера-молодшого, П. Гілроя, Р. Степто, С. Каваша, М. Вашингтон, Ч. Вол, Л. Гог’ю та багатьох інших. Ідентифіковані цими науковцями визначальні риторичні фігури та герменевтичні принципи красного письменства чорношкі-

рих дають змогу говорити про їхню власну літературну традицію, яка перебуває в постійному діалозі з традицією євро-американською. Розпізнання властиво афро-американських наративних стратегій, риторичних фігур та образів, що постали як синтез усної народної традиції колишніх рабів та євро-американських літературних практик, допомагає зрозуміти гібридну сутність ідентичності чорношкірих загалом. Афро-американські дослідження другої половини ХХ ст., інспіровані кардинальними змінами у філософії та літературознавстві, що характеризуються перспективою потрактування літературної традиції чорношкірих американців як “відмінної, але рівноцінної”, корелюють з аналогічним розумінням расової ідентичності. Проаналізувавши основні напрями розвитку афро-американського літературознавства та критики другої половини ХХ ст., Н. Висоцька підсумовує: “Залишивши позаду надмірний “універсалізм”, так само, як і беззастережний сепаратизм, теорія прямує до дедалі яснішого усвідомлення та прийняття того факту, що рушійну силу цієї літератури утворює взаємодія різнорідних культурних імпульсів, яка, в свою чергу, потребує плюралістичних моделей її розуміння та інтерпретації” [2, 29]. Дослідниця виступає за мультикультурну ідентичність афро-американського тексту та відповідне його тлумачення.

Перегляд текстів афро-американської літератури відзначається намаганням сформулювати логіку її еволюції. Це вже не спроба доказати, що чорношкірі теж уміють творити, що їхні тексти “такі ж самі”, як і тексти білих, а отже заслуговують на увагу, це вже не прагнення показати “велич негритянського духу” білим. Після риторики виховання расової гордості та самоповаги афро-американські дослідники звертають увагу на ті практичні моменти у власній культурній парадигмі, що дають їй право визначитись як самодостатня, незалежна й рівноцінна. Нова генерація літературознавців утверджує ідею афро-американської літературної традиції як самостійної і заснованої на поєднанні різних парадигм.

Мета цієї статті проаналізувати теоретичну концепцію Г. Л. Гейтса-молодшого щодо природи та іманентних рис афро-американської літературної традиції. **Завдання** полягає у визначенні основних характеристик афро-американського художнього дискурсу, їхнього значення та особливостей функціонування, а також принципів формування афро-американської літературної традиції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Генрі Луїс Гейтс-молодший у своїх міркуваннях про афро-американську культурну спадщину зазначає, що до недавнього часу їй бракувало аналітичного підходу, глибокодумного аналізу, який би увиразнив не лише її подібність до білої парадигми, але й відмінність та способи трансформації, переосмислення домінантного дискурсу. Дослідник підкреслює, що передусім варто мати на увазі “двоголосну”, чи “мулатську”, сутність афро-американського тексту – тексту, що, за його словами, промовляє будь-якою європейською мовою, але з обов’язковим негритянським акцентом. По-друге, необхідно враховувати те, що афро-американська літературна традиція вирізняється надзвичайною рефлексивністю, самоусвідомленням зв’язку не лише з білими попередниками в літературі, а й з темношкірими.

Основу двоголосся афро-американського художнього дискурсу складає талановита й унікальна ревізія західних літературних текстів. *Повторення-з-відмінністю* реалізується у творах афро-американських письменників через особливе використання усної народної традиції чорношкірої раси. Вона не лише інкорпорована в художній текст, її нарративні стратегії та риторичні фігури свідомо чи несвідомо використовуються митцями як засадничі для переписування західного канону. Зокрема дослідник стверджує: “Я вважаю, що чорношкірі письменники прямо й опосередковано звертаються до усної традиції, щоб таким чином збагатити власні твори. Таким способом, як на мене, вони виводять літературну практику за межі західної традиції. Попри те, що чорношкірі письменники часто переглядають тексти західної традиції, вони зазвичай намагаються робити це “автентично”, крізь призму сприйняття чорношкірого, з особливою відмінністю, що закорінена в усній традиції” [1, ххii]. Для повноцінного розуміння афро-американського тексту потрібно враховувати не лише євро-американську парадигму, а й негритянську. Саме тому значну увагу Генрі Луїс Гейтс звертає на фольклорну традицію західноафриканських народів, зокрема культуру йоруба. *Ревізія та повторення* – провідні формотворчі та смислотворчі складники мистецтва чорношкірих. *Повторення-з-відмінністю*, наявне в текстах афроамериканців, є потенційною основою для розуміння їхнього світогляду. Воно дає змогу краще усвідомити світовідчуття чорношкірого *іншого* й водночас поглянути на європейську ціннісну систему з перспективи цього *іншого*. Не менш важливими є й такі моменти, а саме: яка

глибина, послідовність та динаміка засвоєння культури поневолювача і як через мімікрію білої культури негритянські митці передають і закодовують культурну пам'ять власної раси.

Процес уярмлення африканських народів травмував їхню свідомість, а нові реалії життя призвели до видозмін у світогляді чорношкірих. Відбулося формування нового типу гібридної ідентичності – афро-американської. У часи рабства та Реконструкції білі розуміли й визначали її як менш вартісну, менш розвинуту та підпорядковану. Проте це була лиш одна система координат. Самі ж афроамериканці хоча спочатку свідомо не зосереджувалися на проблемі самовизначення, проте, очевидно, мали власне розуміння свого місця та становища в суспільстві. Вихідці з далекого західноафриканського світу “прочитували нове середовище крізь призму уже сформованого світогляду та вірувань” [1, 4]. Основу їхньої ідентичності становила західноафриканська система цінностей та світовідчуття, видозмінена каталізаторами білого світу. Інстинктивне прагнення до збереження власної культури змусило уярмлені етноси перекодовувати власні вірування, ритуали, міфи та народну творчість у такий спосіб, щоб за формою та зовнішнім змістом вони нагадували білу традицію та відповідали певній панівній ідеології, проте завжди мали приховані значення та знаки, які здавалися безглуздими для американців, але були зрозумілі й прочитувалися чорношкірими.

Прикладом є негритянська англійська, що стала своєрідною секретною мовою, мовою непрямого називання, через яку передавалася закодована інформація. Н. Висоцька зауважує, що ще на ранньому етапі перебування на американському континенті чорношкірі сформували систему “подвійної комунікації”, чи “подвійних значень”. “Ідеться про формування двох мовних реєстрів – одного для спілкування всередині чорної громади, другого – за її межами, що було необхідною умовою самозбереження під час контактів з ворожим світом білих” [2, 43].

Негритянська англійська експлікує відмінне від європейського розуміння мови. Саме питання вживання мови, на думку Г. Л. Гейтса, складає основну відмінність та самостійний статус афро-американської літератури. Особливу увагу дослідник звертає на образи двох трікстерів: африканського – *Есу-Елегбара*¹ й афро-американського –

¹ В українському американознавстві вперше до аналізу цих образів звернулася Н. Висоцька у праці “На перехресті цивілізацій. Афро-американська драма як мультикультурний феномен”.

Дразливої (Позначальної) Мавпи. Вони обидва пов'язані з рефлексіями над “особливостями використання формальної мови” [1, ххі]. Ці міфологеми функціонують як основа для визначення властиво негритянських принципів вербальної експресії, пильне дослідження яких поглиблює розуміння літературних текстів афро-американських письменників.

На думку Г. Л. Гейтса, афро-американська літературна теорія та критика мають ґрунтуватися на двох принципах: по-перше, при інтерпретації художніх творів потрібно брати до уваги їхній взаємозв'язок із літературною традицією не лише білих письменників, а й чорношкірих. Адже будь-який текст афро-американського письменника свідомо чи несвідомо переписує спадщину своїх попередників. Тексти чорношкірих письменників промовляють один до одного й таким чином формується властиво афро-американська літературна традиція. Окрім писемного корпусу важливою залишається фольклорна парадигма, а їхня взаємодія породила унікальне явище в письменстві чорношкірих, що визначається Г. Л. Гейтсом як “вільний непрямий дискурс”, або ж “розмовний текст” [1, 22]. Література чорношкірих письменників є продовженням та варіюванням традиції усної народної творчості африканських народів. Письмова розповідь завжди позначена усною, вона ґрунтується на останній, визначається нею. Важливе значення відіграє фольклорна традиція і для розуміння літературного тексту.

Інтерпретаційна практика, яку в негритянській народній традиції розуміють як відкритий та незавершений процес, уособлюється в образі *Есу-Елегбара*, трікстера в міфології йоруба. Як і Гермес, він – єдиний посланець богів, “тлумач послання богів, роз'яснювач волі богів. Есу – опікун перехресть, володар стилю і стилосу, фалічний бог спадковості і родючості, володар ледь вловимого, містичного кордону між священним та профанним. ...Лінгвістично Есу – це зв'язок, що пов'язує правду з розумінням, священне з профанним, текст з інтерпретацією...” [1, 6]. Міф про Есу, на думку Г. Л. Гейтса, може бути визначальним для розуміння й інтерпретації всього корпусу афро-американських текстів, способом їхнього прочитання, а також основним принципом формування афро-американської теорії та літературної критики. Образ трікстера Есу є тим, що в деконструкції називається нерозв'язним, невирішеним. Його безкінечні перевтілення

та гра підривають будь-які стабільні стани чи однозначні твердження, а у випадку з літературно-критичним дискурсом утверджують відкритість тексту. “Текст, інакше кажучи, не має фіксованого значення: він складається з динамічних та невизначених взаємовідносин між правдою, з одного боку, та розумінням – з іншого” [1, 25].

Перспектива потрактування афро-американської літератури Г. Л. Гейтсом як такої, що “переназиває кожного попередника, незалежно від його ваги. При цьому, переназиваючи переглядає, а переглядаючи, Позначає” [1, xxiii], актуалізує одне з можливих розумінь афро-американської ідентичності взагалі. А саме їхньої (чорношкірих. – *М. Ш.*) расової сутності, що ґрунтується на ідеї реконструкції її окремих фрагментів у єдине ціле з урахуванням видозмін та впливів культури білих. Роздробленість історичного минулого, пам’яті раси визначають складність негритянської екзистенції в західній культурі. З іншого боку, інтеграція окремих частин великої африканської складачки в євро-американський контекст конститує особливу гібридну, двоголосу, кажучи словами Г. Л. Гейтса, ідентичність афроамериканців. Для неї характерна не мімікрія білих традицій, а своєрідне заломлення їх крізь призму африканського світосприйняття. Звідси необхідність відновлення та вербалізації африканських мисленневих структур, проте не з метою їхнього утвердження як визначальних для афроамериканців, а як таких, через які трансформується самість останніх і які трансформуються в процесі взаємодії з *іншими*.

Образ *Дразливої Мавти* є ключем для розуміння риторичного інструментарію афро-американської художньої парадигми. Увага від герменевтики тексту, що пов’язана з міфологемою Есу-Елегбара, зміщується на його риторику та семантику. Розуміючи Сигніфікацію як модель негритянського дискурсу, Г. Л. Гейтс виокремлює властиво афро-американські риторичні фігури Сигніфікації та їхню еволюцію в художніх текстах. Дослідник, услід за Г. Смітерман, виділяє такі іманентні риси афро-американської риторики: багатослівність; метафоричність й імажизм (але образи буденні, пов’язані з реальним життям); гумор та іронію; ритмічну свободу; навчання, але не повчання; спрямованість на людину чи людей, що присутні в ситуації мовлення; гру слів; логічну непередбачуваність. Крім того, він підкреслює, що в африканській міфології та культурі перевага надається усній розповіді, тлумаченню сказаного, відчитуванню прихованого змісту.

Г. Л. Гейтс наголошує на розмежуванні негритянського розуміння лінгвістичного знака і “Сигніфікації”¹ та англійського поняття знака й “сигніфікації”. Афро-американське *позначення* і англійське *позначення* є всього лиш омонімами, стверджує дослідник. Вони засвідчують докорінну відмінність афро-американської та американської культур й ідентичностей загалом. “Сигніфікація, звичайно, визначальна у мовленні і в будь-якому разі вона не є винятковим правом чорношкірих людей, хоч саме чорні назвали цей термін та винайшли його ритуали” [1, 90]. Формотворчі складники мистецької парадигми чорних, повторення та перегляд забезпечуються на риторичному рівні метафоричними заміщеннями та грою слів. Афроамериканці змінили сосюрівську ідею лінгвістичного знака як поєднання позначеного (сигніфіката) і позначення (сигніфіканта). У процесі (ре)дублікації вони розкритикували та деконструювали західну ідею сигніфікації. “Тоді як в англійській мові сигніфікація представлена через сигніфікат/сигніфікант і те, що позначене являє собою концепт чи концепти, в омонімі чорношкірих цей семантичний взаємозв’язок замінений риторичним, де сигніфікат “Сигніфікації” асоціюється з концептом, який уособлює риторичні структури усної традиції чорношкірих. Таким чином, “Сигніфікація” є тропом троп” [1, 48]. Чорношкірі колонізували знак білих, адже для них *позначати* означає грати в риторичні ігри. Мається на увазі безкінечно обігравати, перегравати та переглядати отримані значення чи концепти. Якщо сигніфікація в білошкірих актуалізується горизонтально або ж на синтагматичній осі, то “Сигніфікація” – вертикально, тобто на парадигматичній осі. Отже, будь-який афро-американський текст слід розглядати як частину складної єдності афро-американської літературної традиції, проте не лише як її складову частину, а як гру з традицією. Він (текст) є тим, що Ж. Лакан назвав “цілісною артикуляцією співвіднесених контекстів” [1, 50].

Двоголосе слово – результат деколонізації слова задля потреб чорношкірих, які вкладають в нього (слово) свою “семантичну орієнтацію” [1, 50], крім його власної. Таким чином, “передбачається,

¹ Дослідник навмисно використовує велику літеру при написанні Сигніфікація, щоб відрізнити його від білого “сигніфікація”. Крім того в англійському варіанті зберігається й особливість негритянської англійської вимови Signifyin(g).

що аудиторія, яка слухає двоголосе слово, має почути версію оригінального висловлювання як втілення точки зору мовця (чи “семантичну позицію”) і оцінку висловлювання іншим мовцем з відмінної позиції” [1, 50]. Деколонізоване слово є своєрідним палімпсестом, що оприявнюється через двоголосну сутність *позначення* як формальну ревізію та інтертекстуальний зв’язок. На думку Г. Л. Гейтса, Сигніфікація – це іманентна ознака чорношкірого мистецтва. “Позначення в джазовому виконанні і в мовних іграх чорношкірих є прикладом формального перегляду, його (*позначення*. – М. Ш.) ефект залежить від тропів, воно часто характеризується пастишем і найбільш виявляється в повторенні формальних структур та їхніх відмінностей” [1, 51]. Подібно до того, як Г. Блум назвав металепис “тропом, обернено пропорційним до тропа, символом символів (фігурою фігур)” [1, 51], так і Г. Л. Гейтс визначає Сигніфікацію як основний риторичний засіб рабів, що згодом розвинувся в художньому дискурсі чорношкірих. Вона об’єднує такі прийоми, як “визначення голосом”¹, окликання, реп, словесні образи, прозивання родичів.

Така пильна увага дослідника до поняття Сигніфікації як ритуального мовленнєвого акту зумовлена тим, що воно складає основу афро-американської літературної традиції. Основні риторичні фігури, актуалізовані в художніх текстах афро-американських письменників та конституюють їхню відмінність від євро-американських авторів, походять саме з фольклорної традиції *позначати*. Оригінальність негритянської літератури полягає не в міметичному відтворенні художньої спадщини попередників, а в повторенні з реконфігурацією низки сигніфікантів. Це вміння сказати одне, маючи на увазі абсолютно інше, це постійна гра між заманіфестованим та латентним значенням. *Позначення* слугує своєрідною метафорою текстуальної ревізії. “Коли один текст *позначає* інший за допомогою тропів ревізії чи повторення з відмінністю, таке двоголосе висловлювання дає нам змогу накреслити дискретні формальні взаємозв’язки в афро-американській літературній історії” [1, 88]. Звідси афро-американські письменники постійно переглядають та переписують своїх попередників, використовуючи їх образи чи тропи, але в іншому контексті. Сигні-

¹ Навмисне голосне непряме промовляння з тією метою, щоб його почула людина, якої стосується сказане, але до якої не звертаються безпосередньо.

фікація нагадує джаз, бо, подібно до нього, передбачає повторення форми, а потім – її інверсію через варіювання. І для джазу, і для *позначення* визначальним є імпровізація, причому безкінечна та часто непередбачувана. Однак в обох випадках завжди присутня якась ритмічна фігура чи образ, що дає змогу розпізнати традицію¹. Джазова імпровізація корелює з текстовою ревізією.

Багатоаспектна сутність тропа Сигніфікації проявляється в художніх текстах афроамериканців як експліцитна тема, імпліцитна риторична фігура та як принцип літературної історії. Її початком була іронія, що простежується вже в поезії “el Negro” – неолатинського поета XVI ст. Хуана Латано. Згодом, зокрема у XIX ст., пародійний стиль становив невід’ємну частину Позначення расизму білих. Поетеса К. Роджерс у статті “Black Poetry Where It’s At” теж визначає Сигніфікацію як провідну характеристику афро-американської поезії.

Висновки. Теорія афро-американської літературної критики Г. Л. Гейтса та його потрактування природи афро-американського тексту дає підстави для розгорнутого розуміння ідентичності чорношкірих американців. Зокрема, твердження дослідника про подвійну природу тексту як такого, що об’єднав дві традиції, провокує паралель із синкретичною ідеєю расової сутності. Далі його деконструктивістська позиція щодо відкритості інтерпретації поглиблює і розширює перспективу бачення расової ідентичності як такої, що подібно до тексту виходить за межі бінарної опозиції біле/чорне, а включає в себе багатоманітність, трансформацію та варіювання різних складників двох світів. Сигніфікація як можливість функціонувати в двох чи кількох дискурсах, як вільна гра з традицією, як діалог із *іншим* розкриває один зі шляхів тлумачення афро-американської ідентичності як перформансу.

Література

1. Gates Jr. The Signifying Monkey : a Theory of Afro-American Literary Criticism / Jr. Gates, Henry Louis. – New York : Oxford University Press, 1988. – 290 p.
2. Висоцька Н. О. На перехресті цивілізацій (афро-американська драма як мультикультурний феномен) / Наталія Олександрівна Висоцька. – К. : Київ. держ. лінгвіст. ун-т, 1997. – 167 с.

¹ Наприклад, “Еллісон у своїй прозі Позначає Р. Райта, пародіюючи його художні структури через повторення з відмінністю” [1, 106].